

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

TOMUS XXIX.

Fasciculus 3.

PAPP IGNÁC

Az egyén és a jog viszonyáról

SZEGED

1982

Redigunt

ELEMÉR PÓLAY, ÖDÖN BOTH, LAJOS TÓTH

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et. Pol. Szeged

Szerkeszti

PÓLAY ELEMÉR, BOTH ÖDÖN, TÓTH LAJOS

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0563—0606

BEVEZETÉS

A jog; a központi és a helyi állami rendelkezések, valamint az egyén viszonyában illetve a személyiség viszonyában az egyén szabályokhoz való „alkalmazkodása” és „nem alkalmazkodása” fontos kérdés. A központi és a helyi állami rendelkezések követése, vagy nem követése a szabály és az egyén viszonyának két fő aspektusa.

I. AZ EGYÉN ÉS A JOG VISZONYÁNAK KÉRDÉSEI AZ IRODALOMBAN HIPOTÉZISEK

A központi és a helyi állami rendelkezések követésével, vagy nem követésével összefüggésben számos társadalmi tényező játszik közre s a tudatos követés vagy a tudatos nem követés is jelentős azokban.

Mind a tudatos, helyeslően alapuló jogkövetés, mind a tudatos helytelenítéssel alapuló jog nem követésnek alapfeltétele a jog, vagyis a központi és a helyi állami rendelkezéseknek az ismerete, azok helyességének belátása, valamint helytelenségük feltételezése. Helyesen írja *Kulcsár Kálmán*, hogy ebben az esetben értékelő viszony¹ jön létre a központi és a helyi állami rendelkezések és az egyén között, mely folyamatban kialakul a helyeslő vagy a helytelenítő viszony a központi és a helyi állami rendelkezésekkel kapcsolatban.

Az egyén tudatos jogkövető magatartása akkor is bekövetkezik, ha az egyén azonosul a központi s a helyi állami rendelkezések által kifejezett érdekekkel. Ilyen esetben ugyanis az egyén helyesli a szabályokat, tartalmilag egyetért azokkal, aláveti magát, hiszen az megegyezik érdekeivel, vagyis az egyén érdeke és a szabály által kifejezett érdek objektíve egybeesik. Meg kell azonban állapítani, hogy az érdekeket helyesen kifejező központi és helyi állami rendelkezések sem számíthatnak automatikus követésre, sőt az egyén objektív érdekei ellenére is követheti tudatosan a központi és a helyi állami rendelkezéseket, vagyis ha nem vallja magáénak azok belső értékeit. Ez utóbbi jogkövetés magyarázható a jog történeti múltjával (pl. isteni eredetével), valamint az évezredek erkölcsi értékek hatásával, azzal, hogy az emberek tisztelik a szabályokat, a rendet a szankcióra való tekintet nélkül is. Az államhatalom ugyanis nem egyedül a fizikai kényszertől való félelem képzetével párosul, hanem a rend képzetével is, és ez a képzettársítás a szabály követése irányába hat. Továbbá

¹ *Kulcsár Kálmán*: A jogszociológia alapjai. Bp. 1976. 213. oíd.

a központi és a helyi állami rendelkezéseket csupán a szakcióval való ellátottság ténye, azok tényleges alkalmazása miatt akkor is követik az emberek, ha azok személyes érdekeikkel ellentétesek, mert félnek a hátrányos következményektől. De az is megállapítható, hogy a szakcióval való fenyegetettség ténye ellenére is vannak olyan egyének, akik nem követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket,² vagy csak elvileg értenek egyet az állami előírás helyességével és a konkrét szituációkban ütköznek a normával, megszegik azt.

Az egyén jogkövető magatartása alapjaiban politikai viszony — írja Szabó Imre — az állampolgárok engedelmisségi kötelességéből származik; mégpedig mint közjogi kötelesség jelentkezik az állam és az állampolgár közötti viszony részeként, jóllehet ez a viszony nem egyoldalú hatalmi viszony a szocialista társadalomban, hiszen közjogi jogosítványok is kapcsolódnak hozzá, ellensúlyozva a közjogi kötelességeket.³ Továbbá aláhúzza azt is, hogy a szocialista alkotmányok az állampolgári alapvető kötelességek soraiban említik a törvények megtartásának kötelességét egy olyan viszony keretében, amelyben az egyes jogosítványokkal összefüggésben az egyén maga is aktív részese az állami tevékenységnek is.

Az állam, az egyén és a jog összefüggésében Samu Mihály a következőket emeli ki: "aa) Az állam szempontjából a legfelsőbb szint az, ha az egyén gondolkodás, aggályoskodás, lelkiismereti problémák nélkül, egészében fenntartás nélkül követi a jogszabályokat, az állami előírásokat és parancsokat, azonosul velük. Ez esetben az engedelmisség lelkes és feltétlen, a parancsok követése vak és odaadó. bb) A következő szinten az egyén az állami parancsokat követi; mert el akarja kerülni a szembekezdésből vagy engedetlenségből fakadó következményeket. Ez esetben az engedelmisség nem tartalmazza a parancsok iránti teljes odaadást, csupán megszokottságból és félelemből folyó parancskövetés jelentkezik."⁴ A szerző hangsúlyozza még, hogy az engedelmisségi szintet jelentősen befolyásolja az egyén állam által való elismertsége, az emberi-állampolgári jogok rögzítése és érvényesítése.

Marx nézeteire alapozva Sajó András feltárta az engedelmisség társadalmi összefüggéseit,⁵ kimutatta, hogy a szocializmusban is a termelés folyamatában jelentkező fegyelem követeli meg az engedelmisséget, de kiegészíti azt a szocialista demokrácia, a hatalom alakításában való részvétel, s így eddigénél inkább érvényesülhet a saját akarat általi vezetettség. A jognak való engedelmisség ilyen módon része a társadalmi engedelmisségnek.

A szakirodalom továbbá a központi és a helyi állami rendelkezések, főként jogszabályok tudatos követésében közrejátszó tényezőket az alábbiakban rendszerezi: a) a szankciótól (a vonatkozási csoporttól) való félelem; b) a racionális megfontolás (akiknek érdekei a jogban tükröződnek); c) a jogszabály tekintélye (de ez utóbbi valamilyen szankció korábbi hatásán is alapulhat, illetve tradíciókon, valamint nem jogi értékrenden is).⁶ A szakirodalom kifejti még az ún. spontán vagy szokásos jogkövetés problémáit is. Erről akkor van szó — miként Szabó Imre írja —

2 Kulcsár Kálmán: Szociológia, Bp. 1975. 142—143. old. A kérdéskörrel összefüggő gondolatokat találunk Kulcsár Kálmán: A jog nevelő szerepe a szocialista társadalomban. Bp. 1961. c. munka 74—79. oldalain is.

3 Szabó Imre: A jogelmélet alapjai. Bp. 1971. 150—153. old.

4 Antalffy—Samu—Szabó—Sztóczky: Állam- és jogelmélet. Bp. 1970. 191. old.

5 Sajó András: Engedelmisség a jognak. Gazdaság és Jogtudomány. 1977. 11. köt. 3—4. sz. 421—422. old.

6 Sajó András: Az egyéni jogszabálykövetés esélyei. Állam- és Jogtudomány 1977. 125—127. old. V. ö. továbbá Sajó András az Empirikus elővizsgálat a jogtudatról c. munkával. Állam- és Jogtudomány 1975. 464—467. old.: valamint Sajó András: Jogkövetés és társadalmi magatartás. Bp. 1980. c. munkájában kifejtett újabb gondolatokkal pl: a jogkövetés fogalmi szintjére vonatkozóan, amit mi is igen fontosnak tartunk.

ha az állampolgárok az egyes jogügyleteknél vagy büntetőjogi tilalmaknál nincsenek tisztában, hogy jogot követnek. A tudatos jogkövetés viszont akkor jelentkezik, ha az állampolgár nagyobb dolgokat vásárol, pl. hűtőszekrényt, vagy színes televíziót, ugyanis ebben az esetben már felvetődik a tudatban a garancia problémája is.⁷

A központi és a helyi állami rendelkezések tudatos nem követésében közreható tényezők közül általában az alábbiakat emeli ki a szakirodalom: *a)* a szabályban megfogalmazott érdek és a nem követő egyén érdeke közötti egység hiánya; *b)* a jogi nevelés alacsony hatásfoka; *c)* egyéb tényezők közül pl. a szubkulturális jelenségek (amikor a szubkulturálisan helyesnek tartott és a jog által kötelezően előírt magatartás ellentétbe kerül), az egyén jogrendszerrel ellentétes ideológiai befolyásoltsága, a szocializálási folyamat zavarai és sajátos egyéni, biológiai, társadalmi tulajdonságok, adottságok (pl. vérmérséklet, alkoholizmus, stb.).⁸ Az a körülmény, hogy az „egyen nem követi az állami előírásokat és parancsokat” — miként *Samu Mihály* kimutatja — „jelentkezhet több árnyalatban: kijátszák a parancsteljesítést; színlelt engedelmeséget mutatnak; határozottan szembeszegülnek az állami parancs teljesítésével, annak ellenére, hogy a következményekkel számolnak”.⁹

A lengyel szerzők közül *Podgóreczki A.*¹⁰ rámutat a jog karizmatikus képét kifejtve, hogy a népességnek különböző országokban levő jelentős rétegei hajlandók a jognak még akkor is engedelmeskedni, ha azt igazságtalannak tekintik. A fenti tételt szerző a jogkövető magatartásokat vizsgálva szögezte le. A következő attitűdökre kért ugyanis választ a megkérdezettektől: egyetért-e azzal, hogy a jogot tiszteltben kell tartani, tekintet nélkül arra, hogy tisztességes-e vagy sem; egyetért-e azzal, hogy a jognak mindig engedelmeskedni kell még akkor is; ha azt igazságtalannak érzi; gondolja-e, hogy engedelmeskednie kell a jognak még akkor is; ha azt igazságtalannak tartja; egyetért-e azzal, hogy a jognak mindig engedelmeskedni kell, még ha véleménye szerint helytelen is; egyetért-e azzal, hogy engedelmeskednie kell a jogszabálynak, még ha nem is tartja azokat igazságosnak; egyetért-e azzal, hogy a jognak minden körülmények között engedelmeskedni kell, mert azért hozták, hogy a békés társadalmat biztosítsa és célszerű elkerülnünk megsértését, ha az nem is mindig igazságos.

A szocialista társadalomban az egyén és a jog viszonyában *Samu Mihály* az alábbiakat szögezi le. A dolgozók — írja — „magukénak érzik a törvényeket (mert elsősorban objektív érdekeiket fejezi ki P. I.) és önként követik a jogszabályokat, tevékenykednek azért, hogy a jogszabályok előírásai megvalósuljanak. A jog kényszerítő szerepe háttérbe kerül, nem elsősorban a kényszer hatására tartják meg a jog-

7 *Szabó Imre*: Jogelmélet. Bp. 1977. „A jogkövetés — írja — többnyire spontán; az állampolgár bizonyos ügyleteknél és ez az ügyletek legtöbbször — nincsen tisztában azzal, hogy eljárásában jogot követ; pontosabban szólva nem gondolja végig ennek jogi vonatkozásait; ha pl. kenyéret vesz a boltban, fel sem merül tudatában, hogy ő most adás-vételi szerződést köt”, ezen túl „tűnik elő a jogiság, az ügylet jogi jellege, vagy lesz a jogviszonyban egyenesen uralkodóvá” (i.m. 278—279. old.)

8 Bevezetés az állam- és jogtudományokba. (Szerk.: *Samu Mihály*) Bp. 1973. 174—175. old. Továbbá: lásd *Szabó András*: Kriminál-szociológia. A szociológia ágazatai. Bp. 1975. 313. s. köv. oldalak; A deviáns viselkedés szociológiája. (Válogatta: *Andorka R., Buda B., Cseh—Szombathy L.*) Bp. 1974. 151. s. köv. oldalak; *Gödöny József*: A társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnözés. Bp. 1976. 386. old.; *Kurdjavcev V. N.*: Pricsinü pravonarusenij. Moszkva, 1976. 124—129. old.

9 *Antalfy—Samu—Szabó—Sztóczy*: Állam- és jogelmélet. I. m. 191. old.

10 *Podgórecki Adam*: Law and Justice. Central Concepts and Issues. The Polish Sociological Bulletin. 1973 N°1—2. 23—24. p. A probléma megközelítésére lásd a szovjet irodalomban: *Formirovanie uvazsenija k szocialiszticeszkomu pravu. Szociologicseszkie aszpektü. (Szovetsztkoje gaszudarsztvo i pravo. 1975 N°4 37—46. p.)*

szabályokat”¹¹ Nem kétséges azonban, hogy az érdekelismerés¹² hazánkban területileg is differenciált és ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni a téma vizsgálatánál.

A jog; illetve a központi és a helyi állami rendelkezések tudatos követésében és tudatos nem követésében — az általuk végzett empirikus vizsgálat előtt — az alábbi hipotéziseket tételtek fel:

A központi és a helyi állami rendelkezések tudatos követésében közreható tényezők: *a)* a jognak más értékrendszerekből (pl. erkölcsi, vallási, stb.) adódó meggyőződéssel való egybeesése, ami az évezredek erkölcsi értékek elfogadásából áll, amit beleneveltek az emberekbe; *b)* mert félnek, illetve tartanak az emberek a szakcióktól, a büntetéstől, a hátrányos jogkövetkezményektől, amelyek bekövetkezhetnek azok be nem tartása esetén; *c)* mert a szabály egybeesik az egyének objektív érdekeivel, kapcsolatos a rend, a fegyelem, a szabályozottság szükségességének elismerésével.

A központi és a helyi állami rendelkezések tudatos nem követésében pedig az alábbi tényezők hatnak közre: *a)* ha a szabályok, ill. a bennük kifejeződő érdekek az egyének személyes érdekeivel, szükségleteivel ellentétesek; *b)* ha nem nevelték az egyénbe a társadalmi fegyelmet és azok nem sajátították el a normákat, vagyis a tudatformáló és a magatartásalakító tevékenység hiányos volt, jöhetnek a különböző rendelkezések az elsajátítás ellenére is kötelezőek; *c)* ha úgy adódtak a körülmények, azaz pl. megengedettek gondoltak meg nem engedett cselekményeket. Ez utóbbi összefügghet szubkulturális jelenségekkel, az egyének szocializálódási folyamatának zavaraiival, az egyének biológiai, társadalmi tulajdonságaival.

II. AZ EGYÉNEK VÉLEMÉNYE A JOGKÖVETÉS OKAIRÓL

Az empirikus kutatás során 1976. végén 621 főt kérdeztünk meg a szegedi járásban a fenti témával összefüggésben, olyanokat, akik falvakban és külterületeken élnek. A 9 község lakossága képezte az alapsokaságot és ebből választottuk ki a választói névjegyzék alapján a mintasokaságot a véletlen számtáblázat segítségével. Feltételeztük — az 1973-as mikrocenzus adatait figyelembe véve — hogy a lakosságnak kb. 75%-a rendelkezik szavazati joggal. Kérdőbiztosaink az előre megszerkesztett több kérdést is magában foglaló standardizált kérdőívvel a 9 község lakosságának községenként 2,5 százalékát kereste fel.

A központi és a helyi állami rendelkezések tudatos követését vizsgálva azt kuttattuk, hogy a megkérdezettek hogyan gondolkodnak a tudatos követés okairól; függetlenül attól, hogy a szabály tudatos követése tevésben, vagy tudatos nem tevésben nyilvánul-e meg. Egyébként fontosnak tartjuk azt is, hogy a szabálykövetők tudata átfogta-e az adott magatartást, valamint annak eredményét, vagy sem — ezt azonban nem vizsgáljuk.

A központi és a helyi állami rendelkezés követésével összefüggésben feltett kérdésünk a következő volt: „Véleménye szerint miért követik az emberek tudatosan a magatartást irányító központi és helyi állami rendelkezéseket?”

11 *Antalfy—Samu—Szabó—Sztóczky*: I. m. 571. old.

12 *Lick József*: *Érdek és tevékenység*. Bp. 1979. 46. old.

A felsorolt választípusokra az alábbi eredményeket kaptuk:

	N 621 fő
1. mert egybeesik erkölcsi meggyőződésükkel, beléjük nevelték	26,6%
2. mert egybeesik objektív érdekeikkel, helyeslik a társadalmi fegyelmet rendet	34,3%
3. mert félnek a büntetéstől, a hátrányos jogkövetkezményektől (a szank- ciótól)	35,1%
4. nem válaszolt	4,0%
	<hr/> 100,0%

A fenti válaszokból látható, hogy a megkérdezettek legnépesebb csoportja úgy gondolta, hogy az emberek azért követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert az egybeesik erkölcsi meggyőződésükkel, beléjük nevelték, illetve mert egybeesik objektív érdekeikkel, helyeslik a társadalmi fegyelmet, rendet (60,9%). A megkérdezettek egy másik csoportja pedig annak a véleményének adott hangot, hogy az emberek azért követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert félnek a büntetéstől, a hátrányos következményektől (a szankciótól) (35,1%). Már a fentiekben bemutatott egyszerű megoszlás is mutatja, hogy az emberek nagy többsége a központi és helyi állami rendelkezések tudatos követésének okaként nem elsősorban a szankciótól való félelmet, a büntetést jelölte meg, hanem az erkölcsi meggyőződést, a szabályoknak megfelelő nevelkedést, azt a körülményt, hogy az egybeesik objektív érdekeikkel, valamint a társadalmi fegyelmelem, rend szükségességét.¹³

Az 1. sz. Táblából látható, hogy a férfiaknak közel egynegyede gondolja úgy, hogy az emberek azért követik elsősorban a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert azok egybeesnek erkölcsi meggyőződésükkel, betartásukat beléjük nevelték. A nők is — kevéssel több mint egynegyedük — szintén úgy gondolja, hogy a erkölcsi meggyőződés és nevelés hatására követik az emberek elsősorban a központi és a helyi állami rendelkezéseket, vagyis a férfiakkal közel azonos arányban válaszoltak. A férfiak továbbá a nőkhöz viszonyítva valamivel több mint 10 százalékos különbséggel gondolták többben, hogy az emberek azért követik a jogszabályokat, mert azok egybeesnek objektív érdekeikkel, illetve helyeslik a társadalmi fegyelmet, rendet. A nők a férfiakhoz képest több mint 5,0%-kal gondolják, hogy az emberek azért követik a jogszabályokat, mert félnek a büntetéstől, a hátrányos következményektől (szankciótól). A fenti kérdésre adott válaszok — mint látható — nemek szerint differenciálódnak.

13 *Kwasnyevszki J.*: kutatásában — amely a tények oldaláról vizsgálta empirikusan az egyén tudatos jogkövetésének okait és arra koncentrált, hogy a megkérdezett egyén miért tartja be a jogszabályokat, a „Szeretem a rendet és bosszantónak tartom, ha mások nem teszik” választípusra 36,5%-os, a „Nem szeretnék bírságot kockáztatni” választípusra pedig 16,3%-os eredményt kapott, a „Megszokásból” választípusra pedig 19,5%-os eredményt kapott. (*Kwasnyevszki Jerzy: Motivation of Declared Conformity to a Legal Norm. The polisch Sociological Bulletin. 1969/1. 74—83. p.*

1. sz. Tábla

S o r s z á m	Véleménye szerint miért követik az emberek a magatartást irányító központi és helyi állami rendelkezéseket (%-ban)					
	Neme	Egybe esik erkölcsi meggyőződésükkel, beléjük nevelték	Mert egybeesik objektív érdekeikkel, helyeslik a társadalmi fegyelmet	Mert félnek a büntetéstől, a hátrányos következményektől	Nem választott	Összesen
		N=165	N=213	N=218	N=25	621
1. férfi		24,2	39,6	32,8	3,4	N=298
2. nő		28,8	29,4	37,2	4,6	N=323

A központi és a helyi állami rendelkezések követése az életkor szerint is differenciálódik. A 2. sz. Tábla mutatja, hogy a 61 év feletti, vagyis a nyugdíjas korúak egyharmada gondolja azt, hogy az emberek azért követik a központi és a helyi rendelkezéseket, mert az egybeesik erkölcsi meggyőződésükkel; beléjük nevelték. Ezt követik csökkenő sorrendben a 31—40; a 41—50; majd a 18—30 év közöttiek. Azt is láthatjuk a táblából, hogy jelentős százalékban szerepelnek a 18—30 év közöttiek, ill. a 61 év feletti közül azok is, akik úgy gondolják, hogy az emberek azért követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert félnek a büntetéstől; illetve a hátrányos jogkövetkezményektől. Az is kitűnik a táblából, hogy az életkor növekedése — a 61 év felettiakat kivéve — fordított korrelációt mutat a szankciótól, a büntetéstől való félelemmel. A 41—60 év közöttiek gondolják viszont leginkább, hogy az emberek azért követik a jogszabályokat, mert az egybeesik objektív érdekeikkel, ill. mert helyeslik a társadalmi fegyelmet, rendet. E kategórián belül a 61 év feletti aránya a legkevesebb.

2. sz. Tábla

S o r s z á m	Véleménye szerint miért követik az emberek a magatartást irányító központi és helyi állami rendelkezéseket (%-ban)					
	Életkor	Egybe esik erkölcsi meggyőződésükkel, beléjük nevelték	Mert egybeesik objektív érdekeikkel, helyeslik a társadalmi fegyelmet	Mert félnek a büntetéstől, a hátrányos következményektől	Nem választott	Összesen
		N=165	N=213	N=218	N=25	N=621
1.	18—30 év között	22,5	32,9	37,7	2,8	N=138
2.	31—40 év között	26,9	35,3	35,3	2,5	N=119
3.	41—50 év között	26,0	38,1	33,1	2,8	N=142
4.	51—60 év között	25,0	38,0	32,4	4,6	N=108
5.	61 év felett	32,9	22,5	36,6	8,1	N=112

A központi és a helyi állami rendelkezések követésének okaira adott válaszok differenciálódnak a foglalkozás szerint is. A 3. sz. Táblából kitűnik, hogy a munkásoknak közel egynegyede gondolja azt, hogy az emberek azért követik a központi

és a helyi állami rendelkezéseket, mert az egybeesik erkölcsi meggyőződésükkel, beléjük nevelték. A munkások közé soroljuk a szakmunkásokat, a betanított munkásokat és a segédmunkásokat. A termelőszövetkezeti tagok esetében magasabb ez az arány az említett kategóriát illetően, azaz 25,3 százalék. A termelőszövetkezeti tagokhoz soroltuk a családtagként dolgozókat is. A szellemi foglalkozásúaknál, vagyis a vezetőknél, a beosztotaknál és az adminisztratív munkakörben foglalkoztatotaknál 24,8 százalék ez az arány. Legnagyobb hányada a munkásoknak (42 százalék) és a szellemieknek (38,6 százalék) pedig azt gondolta, hogy az emberek azért követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert az egybeesik objektív érdekeikkel és helyeslik a társadalmi fegyelmet, illetve rendet.

A munkások, a termelőszövetkezeti tagok, valamint a szellemi foglalkozásúak is második helyen, de közel azonos mértékben gondolták azt (33,0; 36,4; 36,6 százalékban), hogy az emberek azért követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert félnek a büntetéstől, a hátrányos következményektől.

Feltűnő, hogy az egyéb kategóriába tartozók (pl a kisárutermelő, vagyis a magán-kisiparosok és az egyéni gazdálkodók, de a szakszövetkezeti tagok is) a központi és a helyi állami rendelkezések követésének okául legtöbbször (43,3 százalékban) úgy gondolták, hogy az emberek félnek a büntetéstől, a hátrányos következményektől, ill. a szankciótól. Ugyanez a kategória közel 3 százalékos különbséggel (27%; 24,3%) vélekedett úgy, hogy az emberek erkölcsi meggyőződésükből, a nevelés pozitív hatására és azért követik az előírásokat, mert azok egybeesnek objektív érdekeikkel és helyeslik a társadalmi fegyelmet, ill. rendet. A nem aktív kereső népesség, vagyis a háztartásban dolgozók és a nyugdíjasok, valamivel több mint egyharmada gondolta,

3. sz. Tábla

S o r s z á m	Foglalkozás	Véleménye szerint miért követik az emberek a magatartást irányító központi és helyi állami rendelkezéseket (%-ban)				
		Egybe esik : erkölcsi meg- győződésükkel, beléjük nevelték N=165	Mert egybe- esik objektív érdekeikkel, helyeslik a társadalmi fegyelmet N=213	Mert félnek a büntetéstől, a hátrányos következmé- nyektől N=218	Nem vála- szolt N=25	Össze- sen N=621
1.	Munkás	22,0	42,0	33,0	3,0	N=230
2.	Termelőszövetke- zeti tag	25,3	35,3	36,4	3,0	N= 99
3.	Szemleli	24,8	38,6	36,6	0,0	N=101
4.	Egyéb	27,0	24,3	43,3	5,4	N= 37
5.	Nem aktív kereső	36,3	21,5	33,8	8,4	N=154

hogy erkölcsi meggyőződésükkel való egybeesés miatt követik az emberek a jogszabályokat, illetve valamivel több mint egyötöde szerint azért követik az emberek a központi és a helyi állami előírásokat, mert azok egybeesnek objektív érdekeikkel és helyeslik a társadalmi fegyelmet. Továbbá a nem aktív keresők egyharmada (33,8%) gondolta azt, hogy azért követik az emberek a jogszabályokat, mert félnek a büntetéstől, a hátrányos következményektől.

III. VÉLEMÉNYEK ARRÓL, HOGY MIÉRT NEM KÖVETIK AZ EGYÉNEK A JOGOT

A központi és helyi állami rendelkezések tudatos nem követését¹⁴ vizsgálva, mindenekelőtt az állapítható meg, hogy nem követés alatt olyan magatartást értünk, amely az érvényes jogrendszernek nem felel meg. A jogot, a központi és a helyi állami rendelkezéseket ugyanis nem lehet általában megsérteni, hanem csak az egyes szabályokat, s ezeket is eltérő módon. A központi és helyi állami rendelkezések nem követése is tevésben, illetve nem tevésben nyilvánul meg, s a szabályt nem követők tudatának vizsgálata is fontos, hogy az átfogja-e a magatartást és annak eredményeit, vagy sem — de ez utóbbiakat nem vizsgáljuk. Elsősorban arra koncentrálnunk, hogy a megkérdezettek hogyan gondolják a központi és a helyi állami rendelkezések tudatos nem követésének okait, az abban közreható tényezőket.

A központi és a helyi állami rendelkezések tudatos nem követésével kapcsolatban kérdésünk a következő volt: „Véleménye szerint miért nem követik az emberek a magatartást irányító központi és helyi állami rendelkezéseket?” A kérdésre adott válaszokból azt akartuk megtudni, hogy az emberek miként gondolkodnak a tudatos nem követés (normasértés) okairól.

A központi és a helyi állami rendelkezések tudatos nem követésével összefüggésben feltett kérdésünkre a felsorolt választípusokkal összefüggésben az alábbi eredményeket kaptuk:

N = 621

1. mert egyéni érdekeikkel ellentétesek, nem helyeslik azokat	28,0%
2. mert nem nevelték beléjük a társadalmi fegyelmet, a rendet, ill. nem sajátították el azokat	35,1%
3. úgy adódtak a körülmények (pl. meg nem engedett tevékenységet megengedettnek gondoltak, ill. sajátos egyéni tulajdonságokból adódóan)	17,9%
4. nem válaszolt	19,0%
	100,0%

A fenti sorokból megállapítható, hogy a megkérdezettek több mint egyharmada (35,1%) úgy gondolja, hogy az emberek azért nem követik a magatartást irányító központi és helyi állami rendelkezéseket, mert nem nevelték beléjük a társadalmi fegyelmet, nem sajátították el azokat. A második helyet a nem követés okai között az foglalja el, hogy a rendelkezések az emberek egyéni érdekeivel ellentétesek, és ezért nem helyeslik azokat. A tudatos nem követés harmadik okaként a megkérdezettek úgy gondolták, hogy az emberek a körülmények sajátos volta miatt nem követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket.¹⁵ Feltűnő, hogy a megkérdezettek

¹⁴ *Kudrjavcev V. N.* is rámutatott, hogy a jogsértések is normális, célszerű, magyarázható cselekmények. Célszerűek pl. az egyén szempontjából és a konkrét életbeli szituációkból adódóan. (I. m. 83. old.) Az irodalomban továbbá megjegyzik, hogy esetenként a jogászok a hivatásos bűnözőkhöz képest elmaradnak a jogszabály ismerete terén.

¹⁵ *Karpec J. J.*: A büntetés társadalmi, jogi és kriminológiai kérdései. Bp. 1978. 341. és a köv. oldalak. Munkájában foglalkozik a nevelőmunka kérdéseivel, a szülői és az iskolai neveléssel összefüggésben, a kedvezőtlen egyéni beállítódottságokkal, a társadalomellenes szokásokkal és nézetekkel, valamint az objektív külső feltételekkel (pl. az ellenőrzés hiányának kihasználásával és különböző számadások meghamisításával, valamint a sikkasztással). V. ö. még *Gödöny József I.* m. 386—387. oldalakkal. Természetesen idézhetnénk a polgári jogi, a munkajogi, az államjogi, az államigazgatási jogsértésekkel foglalkozó munkákat is.

közel egyötöde nem válaszolt a feltett kérdésre. Meg kívánjuk azonban jegyezni, hogy az egyének szabályt tudatosan követő egyedi magatartása eltérhet a fentiekben adott válaszoktól, hiszen nem azt vizsgáltuk, hogy az egyén miért nem követte ezt, vagy azt a szabályt, hanem azt, hogy tudatilag hogyan gondolják, hogy az emberek miért nem követik a központi, vagy helyi állami rendelkezéseket.

A 4. sz. Tábla tükrözi, hogy a férfiak (35,9%-ban) és a nők (34,4%-ban) közel azonos arányban gondolják úgy, hogy elsősorban azért nem követik az emberek a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert nem nevelték beléjük a társadalmi fegyelmet, ill. nem sajátították el a rendelkezéseket. Ezt követi második helyen az az ok, hogy a központi és a helyi állami rendelkezések egyéni érdekeikkel ellentétesek és azért nem követik azokat, a férfiak (29,6) közel 3 százalékkal többen, mint a nők (26,6). Szintén közel 3 százalékos különbség adódik azon férfiak és nők

4. sz. Tábla

S o r s z á m	Véleménye szerint miért nem követik az emberek a magatartást irányító központi és helyi állami rendelkezéseket (%-ban)					
	Neme	Mert egyéni érdekeikkel ellentétesek, nem helyeslik azokat	Nem nevelték beléjük a társadalmi fegyelmet, nem sajátították el	Úgy adódtak a körülmények, meg nem engedett tevékenységet megengedtetnek gondoltak	Nem választott	Összesen
		N=174	N=218	N=111	N=118	N=621
1. Férfi		29,6	35,9	16,4	18,1	N=298
2. Nő		26,6	34,4	19,2	19,8	N=323

között is, akik az úgy adódtak a körülményeket gondolják a központi és a helyi állami rendelkezések nem követésének okaként. A nem válaszolókat illetően minimális a különbség a nemek arányait illetően.

Az 5. sz. Tábla sorait elemezve megállapítható, hogy a 18—30 év közöttiek (38,6%), majd a 61 év felettek (36,6%) gondolják úgy, hogy azért nem követik az emberek a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert nem nevelték beléjük a társadalmi fegyelmet, nem sajátították el azokat. Továbbá a 31—40 év közötti korosztály (31,2%) gondolja leginkább, hogy az emberek azért nem követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert egyéni érdekeikkel ellentétesek és nem helyeslik azokat. Akik pedig úgy gondolják, hogy azért nem követik az emberek a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert úgy adódtak a körülmények, leginkább a 41—50 év közöttiek közül kerülnek ki 19,0 százalékban. Az is megállapítható, hogy a megkérdezettek közül sokan nem tudtak választ adni a feltett kérdésre.

S o r s z á m	Életkor	Véleménye szerint miért nem követik az emberek a magatartást irányító központi és helyi állami rendelkezéseket (%-ban)				
		Mert egyéni érdekekkel ellentétesek, nem helyeslik azokat	Nem nevelték beléjük a társadalmi fegyelmet, nem sajátították el	Úgy adódtak a körülmények, meg nem engedett tevékenységet megengedettnek gondoltak	Nem válaszolt	Összesen
		N=174	N=218	N=111	N=118	N=621
1.	18—30 év között	27,6	38,6	17,0	16,8	N=138
2.	31—40 év között	31,2	34,3	18,5	16,0	N=119
3.	41—50 év között	26,7	33,2	19,0	21,1	N=142
4.	51—60 év között	28,7	32,4	16,7	22,2	N=108
5.	61 év felett	26,8	36,6	17,0	19,6	N=112

A 6. sz. Tábla soraiból megállapítható, hogy a munkások (42,0%-a) tehát kevesebb mint fele, úgy gondolja elsősorban, hogy az emberek azért nem követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert nem nevelték beléjük a társadalmi fegyelmet, nem sajátították el azokat. Továbbá a munkások kevesebb, mint egyharmada (27,4%) gondolja csak, hogy azért nem követik az emberek a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert egyéni érdekeikkel ellentétesek, nem helyeslik azokat. Ezt követi a munkásoknál az úgy adóttak a körülmények kategória, amelynek keretében meg nem engedett tevékenységet megengedettnek gondoltak. A termelőszövetkezeti tagok viszont úgy gondolták, hogy az emberek azért nem követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert az egyéni érdekeikkel ellentétesek, nem helyeslik azokat (31,3%) Ezt a kategóriát a mert nem nevelték az emberekbe a társadalmi fegyelmet, nem sajátították el a szabályokat kategória követi 27,3%-ban. A szellemi foglalkozásúak valamivel több mint egyharmada vélekedik úgy (36,6%), hogy az emberek azért nem követik a szabályokat, mert azok ellentétesek érdekeikkel és nem helyeslik azokat. A megkérdezett szellemi dolgozók 25%-a pedig úgy gondolja, hogy az emberek azért nem követik a szabályokat, mert nem nevelték beléjük a társadalmi fegyelmet és nem sajátították el azokat. Az egyéb kategóriában pl. a megkérdezettek azt gondolják, hogy az emberek elsősorban azért nem követik a központi és a helyi állami rendelkezéseket, mert nem nevelték beléjük a társadalmi fegyelmet, nem sajátították el azokat (35,2%), másodsor pedig úgy adóttak a körülmények (24,3%). A nem aktív keresők a szabályok nem követésének okait az alábbiakban rangsorolják: nem nevelték beléjük a társadalmi fegyelmet, nem sajátították el azokat; mert egyéni érdekeikkel ellentétesek, nem helyeslik azokat; úgy adóttak a körülmények.

Úgy gondoljuk — részletesebb bizonyítás nélkül is — hogy a megkérdezetteknek a tudatos jogkövetése, ill. a jog tudatos nem követésével kapcsolatos véleményük egyben saját állásfoglalásukat is tükrözi.

S o r s z á m	Foglalkozás	Véleménye szerint miért nem követik a magatartást irányító központi és helyi állami rendelkezéseket (%-ban)				Össze- sen
		Mert egyéni ér- dekekkel ellen- tétések, nem he- lyeslik azokat	Nem nevelték beljűk a társa- dalmi fegyelmet, nem sajátították el	Úgy adódtak a körülmények, meg nem enge- dett tevékeny- séget megenge- dettnek gondol- tak	Nem vála- szolt	
		N=174	N=218	N=111	N=118	N=621
1.	Munkás	27,4	42,6	15,6	14,4	N=230
2.	Termelőszövetke- zeti tag	31,3	27,3	19,2	22,2	N=99
3.	Szellemi	36,6	25,8	16,8	20,8	N=101
4.	Egyéb	18,9	35,2	24,3	21,3	N=37
5.	Nem aktív kereső	23,4	35,1	19,5	22,0	N=154

IV. VÉLEMÉNYEK A KÖZPONTI ÉS A HELYI JOGI NORMÁK MEGISMERÉSÉNEK FORRÁSÁIRÓL

A tanulmány elején rámutattunk arra, hogy a jog tudatos követése, de a jog tudatos nem követése is kapcsolatos a jogismerettel.¹⁶ Látni kell azonban, hogy a jogszabályok ismerete még nem biztosítja az egyén magatartásának helyes irányát, sőt a szabályok elfogadása — azok helyességének, ésszerűségének, hasznosságának elismerése, tehát az azokkal való egyetértés — sem biztosítja, hogy a megfelelő szabályokat az egyén betartsa,¹⁷ bár véleményünk szerint növeli annak valószínűségét.

Arra a többválaszos kérdésünkre, hogy a megkérdezettek „Honnan szereztek tudomást a magatartást irányító központi és helyi állami rendelkezésekről”, az alábbi válaszokat kaptuk a legtöbb válasz hierarchikus sorrendjében. (Vö. a 7. és 8. táblákkal.)

¹⁶ *Kulcsár Kálmán*: A jogismeret vizsgálata és előzetes eredményei. (A jogismeret vizsgálata. MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének kiadványai. Társadalom és Jog. Bp. 1967. 7—33. old.). *Szabó Imre*: Jogelmélet. Bp. 1977. 302—304. old. V. ö. még *Nikityin V. P.*—*Orehov V. V.*—*Szpiridonov L. I.*: Opüt isszledovanyija vlijanyija pravovoj propagandi na uroveny jurigycseszkih znanyij naszelenyija. (Szovjetszkoje goszudarsztvo i pravo. 1974/3. 114—120. p.).

¹⁷ *Jakovlev A. M.*: Socialnaja pszihologija i protyivopravnoje provegyenyije. (Szovjetszkoje goszudarsztvo i pravo 1968/7. 50—59. p.).

A jogi információ forrásai	A központi rendelkezéseket illetően (N=621) %-ban
1. Rádió	75,2
2. Televízió	70,9
3. Sajtó	62,2
4. Rokonok, barátok, ismerősök	22,7
5. Munkahely	17,2
6. Tanácsstag	12,4
7. Falgyűlés	9,0
8. Hangos bemondó	8,9
9. Társadalmi szervek	8,1
10. Falragasz	6,0
11. Saját ügye kapcsán	5,2
12. Egyéb	1,1

A 7. sz. Tábla soraiból látható, hogy a központi állami rendelkezések főbb tételeit elsősorban a rádióból, a televízióból, a sajtóból, azaz a tömegkommunikációs eszközökből (előadásokból, jogesetek propagandájából, jogi kérdésekre adott feleletekből), majd a rokonoktól, barátoktól, ismerősöktől (vagyis az egyének egymás közti kommunikációja útján) kapják meg leginkább a megkérdezettek. Ezt követik a többi források. Nem kétséges azonban, hogy a megkérdezettek jogismerete az egyes jogágakról különböző értékűek,¹⁸ valamint a férfiak és a nők, ill. a fiatalok és az idősebbek tudásszintjében vannak bizonyos különbségek és a jogi tudásszint is függ az iskolai végzettség szintjétől. Az is megállapítható, hogy a jogismeret szintje függ a foglalkozási ágakhoz való tartozástól. Különbség van továbbá az egyes információs forrásokat illetően is a férfiakat és a nőket, valamint az egyes foglalkozási ágakat figyelembe véve. Az is megállapítható, hogy a rokoni, baráti, ismerősi közlés során a jogi információ gyakran eltorzul.¹⁹ Az irodalomban azt is kimutatták, hogy az emberek a jogismeret szempontjából különböző csoportokba oszthatók.²⁰

A jogi információ forrásai	A helyi rendelkezéseket illetően (N=621) %-ban
1. Hangos bemondó	46,7
2. Rokonok, barátok, ismerősök	38,8
3. Falragasz	32,9
4. Tanácsstag	28,5
5. Falgyűlés	23,7
6. Munkahely	11,8
7. Társadalmi szervek	8,1
8. Saját ügy kapcsán	7,7
9. Sajtó	5,6
10. Rádió	2,1
11. Televízió	1,1
12. Egyéb	2,7

18 *Kulcsár* Kálmán: A jogismeret vizsgálata... id. mű 18. 23. old.

19 *Kulcsár* Kálmán: A népi ülnök a bíróságon. Bp. 1971. 77. old.

20 *Kojder* A. szerint vannak a jogot jól ismerő, illetve átlagosan és rosszul ismerő egyének és közöttük a második kategória van túlsúlyban. A fenti kategóriák — fűzi hozzá — differenciálódnak a nemek, az életkor, a foglalkozás, a szervezeti tapasztalat és a jogi tájékozottság szükséglete szerint. Kiemelte még, hogy a jogismeret tulajdonképpen eszközjellegű, mert módot nyújt az eredményesebb cselekvésre az új feltételek között és a jobb alkalmazkodásra a közösségi élet bonyolult struktúráihoz. *Kojder* A: Dwa rodzaje wiedzy o spekulatywne i empiryczne. *Studia Sociologiczne*. 1972. Nr. 2. 232., 227. p.

A 8. sz. Tábla viszont azt mutatja, hogy a helyi állami rendelkezéseket a helyi szervek verbális közléseiből (pl. hangos bemondóból, a tanácstagtól; falugyűlésen, a munkahelyen) valamint a rokonoktól, barátoktól, ismerősökön keresztül ismerik meg a megkérdezettek, valamint a falragasz olvasása útján, de egyéb forrásokból is. A helyi állami rendelkezések megismerésére is vonatkoznak a központi állami rendelkezések megismerésével kapcsolatban elmondottak. Sőt együttesen mindkettőre. Megállapítható, hogy a központi és a helyi előírásokat az egyének bizonyos általános jogelvek, tilalmak, parancsok, eljárási szabályok alakjában ismerik meg és értelmezik.²¹

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a központi és a helyi állami előírások követésére vonatkozó elgondolások milyen összefüggésben vannak a jogismeret forrásaival.

A 9. sz. Tábla adataiból következik, hogy azok, akik a társadalmi szerveket jelölték meg a jogismeret forrásául, bár a megkérdezetteknek 8,1%-át jelentik, ők azonban az átlagosnál lényegesen magasabb arányban (90%-ban) mondták azt, hogy az emberek azért követik a magatartást irányító központi, állami előírásokat, mert az egybeesik erkölcsi meggyőződésükkel, objektív érdekeikkel, beléjük nevelték és helyeslik a társadalmi fegyelmet, rendet. Csaknem hasonló a helyzet (78%) a tanácstagokat jogismeret forrásként megjelölők esetében is az adott kategóriát illetően. Viszont a hangos bemondót jogismeret, jogelv forrásnak megjelölők közül viszonylag legtöbben (36,4%) azt gondolják, hogy az emberek azért követik a központi előírásokat, mert félnek a büntetéstől, a hátrányos következményektől. De a többség (60%) itt is azt gondolja; hogy az emberek azért követik a központi állami előírásokat, mert az egybeesik erkölcsi meggyőződésükkel, objektív érdekeikkel, beléjük nevelték és helyeslik a társadalmi fegyelmet és rendet.

A fentiekből általában az következik, hogy különbséget tehetünk közvetlen (interperszonális) és közvetett (indirekt) jogismeretforrások között. A közvetlen forráson belül is megkülönböztetünk hivatalos (falugyűlés, tanácstag, társadalmi

21 *Kofler A.* azt is kifejti, hogy „az egyének és a közösségek viselkedésének és beállítottának a konkrét jogszabályok segítségével történő különböző befolyásolása gyengébb és kevésbé hatékony lesz, mint a jogi elvek segítségével való ráhatás, melynek társadalmi internalizálása közvetlen és ezért könnyebb, kevésbé költséges, a torzulásokkal és módosulásokkal szemben ellenállóbb. (Id. mű: 238. old.). *Szabó Imre* is felhívta a figyelmet arra, hogy van általános jogismeret, amely elsősorban a jogelvekre terjed ki és van szakjogismeret, amelyet azonban elsősorban a jogászoknak kell ismerni. (*Szabó Imre*, id. mű: 302. old.).

		A jogismeret forrásai N=621											(%-ban)	
S O R S Z Á M	Miért követik az emberek a magatartást irányító központi állami előírásokat	Televízió	Rádió	Sajtó	Falragasz	Hangsbemondó	Falugyűlés	Tanácsstag	Társadalmi szervek	Rokonok, barátok, ismerősök	Saját ügye kapcsán	Munkahely	Egyéb	
		N=	N=	N=	N=	N=	N=	N=	N=	N=	N=	N=	N=	
		440	467	586	37	55	56	77	50	141	32	107	7	
1.	Mert egybeesik erkölcsi meggyőződésükkel beléjük nevelték	27,4	26,5	26,9	24,3	32,7	30,4	44,2	50,0	31,9	31,2	28,1	28,6	
2.	Mert egybeesik objektív érdekeikkel, helyeslik a társadalmi fegyelmet	35,3	36,6	37,9	40,6	27,3	41,0	33,8	40,0	31,9	34,4	41,0	57,1	
3.	Mert félnek a büntetéstől, a hátrányos következményektől	34,3	34,5	32,6	32,4	36,4	26,8	20,8	10,0	32,6	34,4	29,0	14,3	
4.	Nem válaszolt	3,0	2,4	2,6	2,7	3,6	1,8	1,2	—	3,6	—	1,9	—	
	ÖSSZESEN:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

szervek, saját ügy, munkahely) és nem hivatalos (rokonok, barátok, ismerősök) forrásokat. A közvetett jogismereti források pedig a rádió, televízió, a sajtó, a falragasz, valamint a hangos bemondó. A közvetlen hivatalos forrásokat viszonylag alacsony százalékban veszik igénybe, de ezeknek a hatása lényegesen magasabb a pozitívabb követési okokat illetően a nem hivatalos közvetlen, vagy a közvetett hivatalos források hatásánál.

A 10. sz. Tábla adatai azt mutatják, hogy a helyi rendelkezések megismerésének fontosabb forrásai: a falragasz, a hangsbemondó, mint közvetett források. A legfontosabb azonban a helyi rendelkezések megismerése szempontjából a falugyűlés, a tanácsstag, a társadalmi szervek, mint közvetlen, azaz interperszonális források. A közvetett hivatalos jogismereti források, vagyis a tömegkommunikációs eszközök a helyi rendelkezések megismerésének forrásaként nem igen jönnek figyelembe, sőt el is hanyagolhatók az alacsony elemszám miatt. Azok, akik a közvetlen (interperszonális) forrásokat jelölték meg jogismeretük forrásaként, azoknak több mint kétharmada pozitíven nyilatkozott a helyi előírások követésének okait illetően (68,7; 70,7; 82,0%), vagyis az erkölcsi meggyőződést, a nevelés pozitív irányultságát, ill. azt hangsúlyozták, hogy a helyi rendelkezés egybeesik objektív érdekeikkel, helyeslik a társadalmi fegyelmet, a rendet. Arról van tehát szó, azoknál, akik a közvetlen hivatalos forrásokat használják, a jogkövetés okaként megjelölt pozitív jelenségek néhány százalékkal magasabbak a közvetett forrásokat igénybevevőknél. Akik viszont nem hivatalos formát (vagyis rokont, barátot, ismerőst) vesznek igénybe a jog megismerése szempontjából, vagy saját ügyük kapcsán, ill. a munkahelyen

ismerik meg a jogot, ill. a jogelveket, azoknál viszonylag nagyobb szerepet játszik a félelem a büntetéstől, ill. a hátrányos jogkövetkezményektől (39,0; 33,3; 37,0%), bár ezek esetében is összevontan, az erkölcsi meggyőződés, a nevelés, az objektív érdekekkel való egybeesés, a társadalmi fegyelem és a rend helyeslése kerül előtérbe a jogkövetés okaként (57,4; 64,6; 63,0%).

10. sz. Tábla

		A jogismeret forrásai N = 621 (%-ban)											
S O R S Z Á M	Miért követik az emberek a magatartást irányító helyi előírásokat	Televízió	Rádió	Sajtó	Falragasz	Hangosbemondó	Falugyítés	Tanácsstag	Társadalmi szervezetek	Rokonok, barátok, ismerősök	Saját ügye kapcsán	Munkahely	Egyéb
		N=7	N=13	N=35	N=204	N=290	N=147	N=177	N=50	N=241	N=48	N=73	N=17
1.	Mert egybeesik erkölcsi meggyőződésükkel, beléjük nevelték	42,6	61,5	42,9	27,5	30,0	27,2	34,5	46,0	26,5	27,1	21,9	35,4
2.	Mert egybeesik objektív érdekeikkel, helyeslik a társadalmi fegyelmet	28,6	30,8	22,8	36,8	36,3	41,5	36,2	36,0	30,9	37,5	41,1	47,0
3.	Mert félnek a büntetéstől, a hátrányos következményektől	28,6	7,7	34,3	32,8	30,3	28,6	27,0	18,0	39,0	33,3	37,0	17,6
	Nem válaszolt	—	—	—	2,9	3,4	2,7	2,3	—	3,7	3,1	—	—
4.	ÖSSZESEN:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

V. NÉHÁNY ÁLTALÁNOS KÖVETKEZTETÉS

Az egyén és a jog, ill. a központi és a helyi állami rendelkezések viszonyának bemutatott elemzése bizonyította egyrészt a szakirodalomban korábban kifejtett gondolatokat, másrészt vizsgálatunk kiinduló hipotéziseit a jog tudatos követésével és tudatos nem követésével összefüggésben. Nem kétséges azonban, hogy munkánkra rányomta bélyegét az a körülmény, hogy kutatásunk empirikus alapanyagát falusi-külterületi lakosság körében gyűjtöttük.

Ki kell emelni — mint vizsgálati eredményt — azoknak a körét és nagyságát, akik azért követik a jogi normákat és jogelveket, mert úgy gondolják, hogy azok egybeesnek az emberek objektív érdekeivel, helyeslik a társadalmi fegyelmet és rendet. Ehhez kapcsolódik az a követési ok, hogy a szabály, az előírás, a norma, ill. a központi és a helyi állami rendelkezések egybeesnek az emberek erkölcsi meggyőződésével. Az objektív érdekekkel való egybeesési folyamatot, ill. a társadalmi rend és fegyelem igényét továbbra is erősíteni kell, melyben közre kell hatnia az

objektív folyamatok mellett a tömegkommunikációs (propaganda) eszközöknek, csakis így szorulhat háttérbe a szankciótól, hátrányos következményektől, a büntetéstől való félelem, a normák követését illetően.

Mint vizsgálati eredmény jelentkezik az is, hogy jobban mint eddig, fel kell ismerni a közvetlen hivatalos jogismereti (jogelv) források (így pl. a falugyűlések, a tanácsagtól való tanácskérések, ill. a társadalmi szervektől való tanácskérés, valamint a munkahelyen kapott jogi információk, különösen a saját ügygel összefüggő jogi információk) nagy szerepét, jelentőségét. Ezeket a közvetlen hivatalos jogi információs forrásokat kell a továbbiakban erősíteni, fejleszteni a szakszerűség fokozottabb biztosításával, hogy a jog tudása része legyen az általános műveltségnek, hiszen igaz az a tétel: nem mondható kulturált embernek, aki társadalmi magatartási szabályainak legalább a fő vonásait, a jog társadalmi szerepére vonatkozó általános tételeket nem ismeri. Csakis így járulhatunk hozzá a jogi műveltség általánossá, egyenletessé tételéhez „a jog nem tudása nem mentesít” tétel fikció jellegének csökkentéséhez. Egyetértünk ugyanis azzal a nézettel, hogy a jogot a lakosság túlnyomó többsége nem tanulja, hanem inkább tapasztalja, vagy mások tapasztalataiból okulva veszi át. Nem kétséges az sem, hogy erősíteni kell a tanácsagok jogismereti szintjét is; valamint szélesíteni kell a jogász szerepkört is, pl. a társadalmi szervezetekben, a falugyűléseken, stb. A szakszerűség fokozása és a jogismeret erősítése, ill. a jogi tapasztalatokból való okulás szélesítése a jogismeret közvetlen hivatalos forrásaiban elősegíti a rokonoktól, barátoktól, ismerősöktől kapott — sokszor — torzult jogi információk kiszűrését, háttérbe szorítását, de egyben elősegítik a jogszabályban kifejeződő érdek és az egyén érdeke közötti ellentmondás feloldását, a jogszabály helyességének megértését, a társadalmi rend és fegyelem szükségességének további felismerését, valamint a körülmények negatív hatásának (pl. a szubkulturális tényezőknek, a szocializálódási folyamat kezdeti szakaszában jelentkező hiányosságok) háttérbe szorítását, vagyis a jog, ill. a központi és a helyi állami rendelkezések, előírások tudatos nem követésének csökkentését.